

HOOFDSTUK 4. VOORBEELDEN VAN SOMMIGE PROBLEMEN BIJ HET METEN

Zoals hierboven naar voren is gebracht, hangt de sterkte van de meetschalen, die gebruikt worden in een bepaalde discipline, samen met de mate waarin die discipline ontwikkeld is als empirische wetenschap. Voorts is gesteld, dat de ontwikkelingsstand van het recht, als vak van empirische wetenschap, als uiterst laag moet worden beschouwd. Hieruit volgt, dat niet verwacht kan worden, dat in de rechtswetenschap op korte termijn metingen in veel gevallen zouden kunnen worden uitgevoerd op hoger dan nominaal niveau. Anders gezegd, begrippen die bij metingen in de rechtswetenschap thans gehanteerd worden, of in de naaste toekomst gehanteerd zullen worden, zullen waarschijnlijk - zo ze al geschikt zijn voor gebruik in op kennisvermeerdering gerichte uitspraken - classificierend ("classificatory", Hempel, 1969, blz. 54) zijn en niet vergelijkend of kwantitatief ("comparative", resp. "quantitative", Hempel, t.a.p.).

Het eerste voorbeeld dat nu volgt laat sommige problemen zien die kunnen optreden bij pogingen om te meten op juridisch terrein op ordinaal niveau.

Ook bij meting op het laagste niveau zijn de problemen allerm minst triviaal, zoals b.v. blijkt uit Dessaur, 1971, blz. 30, waar zij aantoont dat een bepaalde criminologische "typologie" die Clinard en Quinney (1967) hebben gekonstrueerd, een onvoldoende empirische basis heeft, en in feite een wat aangepaste "traditional legalistic classification" is.

Een mogelijke oplossing die ik hier voor sommige van deze problemen wil voorstellen, is om bij het uitvoeren van metingen op juridisch terrein, voorzover men niet kan beschikken over wel empirisch gefundeerde begrippen uit andere disciplines, zich niet alleen te beperken tot nominale schalen, maar deze bovendien ook eenvoudig te houden. De eenvoudigste classificaties nu, zijn dichotomieën, of tweedelingen.

Wederom, ook dan zijn de problemen nog allerm minst opgelost of triviaal, maar zij zijn dikwijls minder moeilijk op te lossen dan die welke optreden bij pogingen op hoog meetniveau waarnemingen te verrichten.

Nu zijn er volgens sommigen gevallen, dat een dichotomie in strijd is met de realiteit: De Groot (1970, blz. 307) noemt het voorbeeld, dat men tracht te meten, hoe iemand zichzelf beoordeelt. Wanneer de proefpersoon zelf uitdrukkelijk van een driedeling uitgaat (b.v. "goed", "slecht"

en "neutraal"), dan mag men geen dichotomie hanteren, uit overwegingen van begripsvaliditeit. Men zit dan volgens hem midden in het "dilemma van de sociale onderzoeker", nl. de keuze tussen de getrouwheid van de gekozen afbeelding van objecten uit de ervaringswereld en de manipuleerbaarheid van de data (De Groot, 1970, blz. 235). Ik teken daarbij aan dat men in dergelijke gevallen waarschijnlijk altijd wel met meer dan een dichotomie kan werken, in het geval van een driedeling met een "dubbele dichotomie".

Een toepassing van deze gedachten wordt gegeven in het tweede voorbeeld. Daarbij wordt een poging gedaan sommige aspecten van "gezag" onder te brengen in een typologie.

In het derde voorbeeld wordt eveneens met behulp van dichotomieën getracht sommige aspecten van "sociale stratificatie" in een typologie onder te brengen en worden enkele problemen die optreden wanneer men "iemand's positie in een sociale stratificatie" op rangordeniveau zou willen meten aangeduid.

Voor de duidelijkheid merk ik nog op, dat men begrippen, modellen en meetinstrumenten, wanneer men deze in onderzoek op juridisch terrein meent nodig te hebben, soms kan ontlenen aan disciplines die over het algemeen wel een voldoende empirisch basis hebben. Er is natuurlijk weinig bezwaar tegen om begrippen als tijd, afstand, massa, energie en informatie op rationiveau te meten.

4.1 VOORBEELD 1. "ERGHEID VAN DELIKTEN" METEN

In het Nederlandse wetboek van strafrecht en in allerlei bijzondere wetten staan talrijke "strafbepalingen". Dit zijn beschrijvingen van menselijke gedragingen waarop de Nederlandse wetgever "straf" gesteld heeft. Wanneer iemand zich gedraagt overeenkomstig zo'n beschrijving, dan mogen onder bepaalde voorwaarden bepaalde personen, daartoe gemachtigd door de Nederlandse staatsorganisatie tegen zo iemand geweld toepassen. Zo'n gedraging wordt wel een "delikt" genoemd.

Veel mensen geven er blijk van zulke "delikten" onwenselijk te vinden, al vinden zij sommige delikten minder "erg" of minder "ernstig" dan andere.

Ik wil het hier nu niet hebben over de talrijke onzekerheden die zich voordoen bij de vraag of een bepaalde gedraging wel of niet onder een "strafbepaling" valt, en er dus sprake is van een "delikt" of niet. Evenmin wil ik hier ingaan op de vraag of het indelen van sommige van de bedoelde gedragingen in categorieën als

- vermogensdelikten

- geweldsdelikten
- verkeersdelikten
- zedendelikten

etc. als "meten op nominaal niveau" kan worden beschouwd. Ik heb hierboven betoogd dat veel termen die juristen gebruiken niet verwijzen naar begrippen die geschikt zijn voor gebruik in een op kennisvermeerdering gerichte discussie. Met het nu volgende voorbeeld beoog ik te wijzen op sommige problemen die optreden, wanneer men t.a.v. zo'n onduidelijk begrip, in dit geval "ergheid", een meting tracht uit te voeren.

Sommige schrijvers geven er blijk van, dat delikten naar hun mening geordend kunnen worden naar "ergheid". Een aantal keren is geprobeerd om deze opvatting empirisch te toetsen. Men tracht dan na te gaan of ergheid van delikten gemeten kan worden, en wel op rangordeniveau. Een mogelijke - uiterst simpele - opzet van zo'n poging is als volgt.

Men legt een menselijke beoordelaar een aantal zo concreet mogelijke weergaven voor van menselijke gedragingen. Men toont b.v. vier filmpjes waarin het volgende gebeurt:

- a. Man forceert raam van villa en neemt antieke klok mee.
- b. Man doodt vrouw met hamer door slagen op het hoofd.
- c. Man rijdt auto na het drinken van tien glazen bier.
- d. Man bespringt niets vermoedende, hem onbekende voorbijgangster en betast haar tussen de benen.

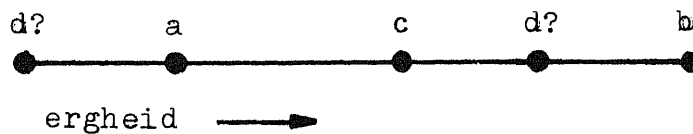
Daarbij is van belang dat de beoordelaar de weergaven als echt beschouwt, als weergave van iets dat in werkelijkheid gebeurd is. Men vraagt de beoordelaar deze vier "delikten" steeds paarsgewijze te vergelijken op "ergheid". Veronderstel dat het resultaat van deze vergelijking als volgt is:

1. $a < b$ (a is minder erg dan b)
2. $a < c$
3. $a > d$ (a is erger dan d)
4. $b > c$
5. $b > d$
6. $c < d$

Vervolgens probeert men deze resultaten voor te stellen als punten op een lijn, waarbij punten die meer naar rechts op de lijn liggen een grotere "ergheid" voorstellen.

Volgens resultaat 1 komt a links van b te liggen op de lijn. Resultaat 2 laat a eveneens links van c liggen, terwijl resultaat 4 c links van b plaatst.

Fig. 4a

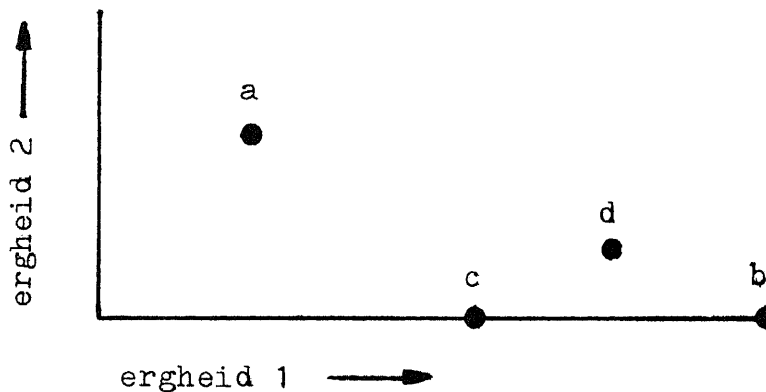

Volgens resultaat 3 komt d links van a te liggen, hetgeen overeenkomt met resultaat 5. Volgens resultaat 6 moet c echter links van d liggen!

De conclusie is, dat het in dit geval niet mogelijk is een voor een uitleg vatbare volgorde in de "ergheid" van de "delikten" a tot en met d volgens onze beoordelaar aan te brengen.

Men kan nog proberen naast de "ergheid" op de horizontale lijn een "ander soort ergheid" op de verticale lijn af te zetten, b.v.:

Fig. 4b

Dit betekent echter niettemin dat het niet gelukt is "ergheid" in een rangorde onder te brengen. In dit voorbeeld kan men "ergheid" dus niet weergeven in een eendimensionaal model. (Voor pogingen tot meting van "ergheid" met een methode die op het hier bedoelde voorbeeld lijkt, zie Sellin en Wolfgang, 1964.)

Nu de vorm van "ergheid" uit dit voorbeeld zich reeds niet op rangorde-niveau laat meten, zal ook zeker niet voldaan zijn aan de eisen, gesteld aan

meten op interval- of rationiveau. De waarschijnlijkheid dat de poging wel succes zou hebben wanneer van meer dan een beoordelaar gebruikt zou worden, is nog aanzienlijk kleiner.

De vraag kan gesteld worden, of juristen die blijk gaven aanhanger te zijn van de zogenaamde "klassieke school" in het strafrecht zich wel voldoende bewust zijn van dit soort problemen. Dezen zijn immers van mening, dat de "straf", die naar aanleiding van een bepaald "delikt" wordt opgelegd, evenredig aan de "ergheid" van het gepleegde "delikt" moet zijn. (Behalve het probleem van het meten van de "ergheid" doet zich hier het probleem voor van het bepalen van de "zwaarte van de straf".)

4.2 VOORBEELD 2. "LEGITIMATIE VAN MACHT"

Dit voorbeeld is ontleend aan de sociologie, en wel aan Weber's behandeling van "gezag". (Vgl. Goudsblom, 1970, blz. 17 e.v., voorts Goudsblom, 1974, blz. 208.) "Gezag" betekent volgens een bekende sociologische definitie: "aanvaarde macht". ("Macht" is de mogelijkheid om gedragsalternatieven van anderen te beïnvloeden.) Macht wordt aanvaard door mensen, indien zij deze "gelegitimeerd" achten. (De problemen die rijzen, wanneer men de termen "macht" en "aanvaarden van macht" gebruikt in een op kennisvermeerdering gerichte discussie laat ik nu verder terzijde. Daarmee wil ik niet suggereren, dat zij zeker oplosbaar zijn. Een van de vragen die beantwoord zouden moeten worden is: hoe kan de uitspraak "persoon A heeft gezag over persoon B" gefalsificeerd worden?)

Weber geeft de volgende driedeling van gezag:

1. Charismatisch
2. Traditioneel
3. Rationeel

Charismatische leiders of gezagsdragers ontleen hun gezag aan "impulsen", aan emoties van degenen die hun gezag toekennen. Traditioneel gezag is macht, van iemand of van een groep mensen, die aanvaard wordt omdat de machthebber of de groep waartoe hij behoort die macht "altijd al gehad heeft". Gezag kan ook rationeel zijn: men kan macht aanvaarden omdat men meent dat de wereld een ongewenste wanorde zou worden zonder macht.

Een analyse van deze - niet alleen door de summiere beschrijving - nog erg onduidelijke driedeling kan tot de konklusie leiden, dat tenminste twee verschillende aspecten (dimensies) zijn te onderkennen. N.l.:

- a. De mate van bewustheid (het nagedacht hebben over het aanvaarden van de macht).
- b. De mate van flexibiliteit (bereidheid om van eventuele andere machtsdragers dan de heersende de macht te aanvaarden).

Tekenen we deze twee dimensies in een schema, met twee "assen":

Fig. 4c

niet bewust niet flexibel	bewust niet flexibel
niet bewust flexibel	bewust flexibel

Ook Weber blijkt ter verklaring van uitspraken over legitimiteit een vierdeling te hanteren: daartoe grijpt hij terug op zijn indeling in typen en aspecten van sociaal handelen. Sociaal handelen kan volgens hem bepaald zijn:

1. Doel-rationeel - uit "overweging", "berekening",
2. Waarde-rationeel - uit "overtuiging", "principe",
3. Affektief - uit "impuls", "emotie",
4. Traditioneel - "durch eingelebte Gewohnheit".

Dan ontstaat het volgende schema:

Fig. 4d

	niet bewust	bewust
niet flexibel	traditioneel ("behoudend")	waarde-rationeel ("principieel")
flexibel	affektief ("spontaan")	doel-rationeel ("pragmatisch")

een "dubbele dichotomie".

Het bovenstaande kan nu worden toegepast door een onderzoeker die geïnteresseerd is in de reacties van mensen op de vraag of er "rechters" moeten zijn. "Rechters" dan beschouwd als machthebbers: mensen die de mogelijkheid hebben om b.v. uit te maken of bepaalde personen verplichtingen uit contracten zijn nagekomen, en daar machtigingen tot geweldsuitoefening (b.v. geld ontnemen, oppakken en opsluiten) aan kunnen verbinden.

Stel, een onderzoeker die in deze vraag geïnteresseerd is stelt een groot aantal mensen de vragen, of zulke rechters er moeten zijn en zo ja, waarom. Het is dan niet onmogelijk dat de antwoorden van degenen die de eerste vraag bevestigend beantwoorden, ingedeeld (geclassificeerd) kunnen worden in de dichotomieën wel/niet bewust en wel/niet flexibel. (Sommige antwoorden moeten waarschijnlijk eerst opgesplitst worden, voordat ze ingedeeld kunnen worden: sommige mensen kunnen meer dan een aanleiding hebben om voor rechters te zijn.) Men kan de volgende vier antwoordengroepen verwachten:

1. Ik vind dat rechters er moeten zijn, omdat het prachtig is, mensen die dat kunnen uitmaken.
2. Ik vind dat rechters er moeten zijn, omdat ze er altijd geweest zijn.
3. Ik vind dat er rechters moeten zijn, omdat het een goed principe is, dat er mensen zijn die die beslissingen kunnen nemen.
4. Ik vind dat er rechters moeten zijn, omdat het een goede manier is om mensen hun contracten te laten nakomen.

(Hoekema, 1973, blz. 299, behandelt een geval dat enigszins lijkt op dit voorbeeld. In het door hem beschreven onderzoek moesten havenarbeiders o.m. een antwoord kiezen op de vraag "waarom men zelf geen haven-diefstal zou plegen".)

De voorgestelde dubbele dichotomie kan met enige creativiteit in allerlei andere gevallen toegepast worden. B.v. politieke partijen laten zich indelen naar hun attitude t.o.v. de macht van staatsorganisaties. In hun beginselprogramma's komt men ook veelvuldig hierboven gebezigde termen als "traditioneel", "principieel", en zelfs "pragmatisch" tegen.

Samenvattend: de op het eerste gezicht onduidelijke begrippen van Weber, "charismatisch", "traditioneel" en "rationeel gezag" kunnen misschien meetbaar gemaakt worden door na te gaan of iemand de macht die iemand anders over hem heeft aanvaardt op een bewuste of op een niet bewuste manier en of hij bereid of niet bereid is deze macht ook te aanvaarden indien iemand anders die over hem zou krijgen.

4.3 VOORBEELD 3. ASPEKTEN VAN "SOCIALE STRATIFICATIE"

Een andere, eveneens van Weber afkomstige en onder sociologen populair geworden driedeling heeft betrekking op "sociale stratificatie" of "hiërarchie".

Aan deze begrippen ligt waarschijnlijk de gedachte ten grondslag dat mensen ingedeeld - of zelfs gerangschikt - kunnen worden naar gelang ze een bepaalde positie innemen in een "sociale stratificatie". Van belang voor deze ordening wordt geacht de indeling van die mensen op grond van het feit dat ze zouden behoren tot een bepaalde

1. "klasse",
2. "stand", of
3. "partij".

Het begrip "klasse" is in die gedachtengang verbonden aan hetgeen mensen - in economisch opzicht - bezitten. Mensen die ongeveer evenveel bezit hebben vormen dezelfde klasse. B.v. een "arbeidersklasse". Het begrip "stand" is verbonden aan een "wij-gevoel", aan onderlinge solidariteit. Behoren tot een bepaalde stand geeft een daarmee samenhangend hoog of laag prestige. B.v. een "adelstand". Het begrip "partij" is verbonden aan de gezamenlijke macht, die leden van een partij opbouwen. B.v. een "boerenpartij".

Ook deze driedeling in bezit, macht en prestige kan geanalyseerd worden. Een mogelijkheid is, om als volgt onder te verdelen:

1. "individueel" (in de zin van niet afhankelijk van andere mensen) (bezit) vs. "niet individueel" (macht en prestige)
2. "gevoelsmatig" (prestige) vs. "niet gevoelsmatig" (bezit en macht).

Dan ontstaat b.v. de volgende dubbele dichotomie:

Fig. 4e

	individueel	niet individueel
gevoelsmatig		prestige (stand)
niet gevoelsmatig	bezit (klasse)	macht (partij)

(Een vraag die kan rijzen is welke twee begrippen in het nog lege gevoelsmatig-individuele vakje geplaatst kunnen worden. Goudsblom is van mening dat de aspecten van sociale stratificatie, bezit, macht en prestige, aangevuld zouden moeten worden met: "zelfvertrouwen". Wat dan nog ontbreekt, is het corresponderende begrip dat aanduidt "een verzameling van mensen met ongeveer eenzelfde gevoel van eigenwaarde". Misschien is "generatie" daarvoor een mogelijke kandidaat.)

Uit deze analyse blijkt, dat aspecten van sociale stratificatie waarschijnlijk beter in een vierdeling kunnen worden ondergebracht. Het ordenen van mensen in EEN sociale stratificatie lijkt onmogelijk. Er zijn immers - volgens deze analyse - twee verschillende dimensies te onderscheiden. Stel het eenvoudige geval, dat men van twee mensen wil uitmaken wie "hoger" en wie "lager" is. T.a.v. "bezit" kan men waarschijnlijk nog het gemakkelijkst nagaan wie van de twee het meest heeft. Bij "zelfvertrouwen" wordt dat al moeilijker. En wat te doen wanneer de een meer bezit heeft en de ander meer zelfvertrouwen? T.a.v. "macht" kan de vraag rijzen over hoeveel mensen iemand macht heeft en hoeveel dan en ook over wie dan? Of zou alleen van belang zijn de macht die de beide te vergelijken personen over elkaar hebben? Bij hoeveel mensen heeft iemand "prestige" en hoeveel daarvan en bij wie? Of is weer alleen van belang hoeveel prestige de beide te vergelijken personen bij elkaar hebben? En hoe kunnen de verschillende aspecten, als ze al gemeten zouden kunnen worden, ten opzichte van elkaar in de ordening meetellen?

4.4 SLOTOPMERKINGEN

De hier gegeven voorbeelden zullen later nog met andere worden aangevuld, o.a. in hoofdstuk 6. Het project "analyse van rechterlijke beslissingen", dat in hoofdstuk 11 is beschreven, maakt van dichotomieën gebruik om een veelheid van factoren die in rechterlijke uitspraken een rol spelen te kunnen meten. Sommige problemen die optraden in het project, beschreven in hoofdstuk 10 (een "inhoudsanalyse") hadden vermeden kunnen worden indien deze techniek ook hier was toegepast.

Ook de in hoofdstuk 1 beschreven manier voor het meten van informatie in het aantal "bits" tenslotte, komt neer op het gebruik van - zonodig talrijke - dichotomieën.